

Aankomst van Nederlandse gevangene uit Bergen Belsen in Palestina, juli 1944.

Izaak van Esso was een Amsterdamse Joodse huisarts die met zijn vrouw Louise was ondergedoken maar in 1943 werd opgepakt. Het echtpaar belandde in Bergen-Belsen. Ze overleefden de oorlog dankzij een internationale uitruil van gevangenen. Na langdurige geheime onderhandelingen waren de Britten en de Duitsers met tussenkomst van het Rode Kruis overeengekomen 222 Joden naar Palestina te laten vertrekken in ruil voor eenzelfde aantal leden van de in Palestina gevestigde Teutoonse Orde. Een Duitse ridderorde die hier al in de Middeleeuwen was neergestreken.

Door Max van den Berg

Foto Yad Vashem

DE ONBEANTWOORDE VRAAG VAN IZAÄK VAN ESSO

Hoe 222 Joden de Holocaust ontlieden

De Teutoonse Orde vindt zijn oorsprong aan het eind van de 12e eeuw ten tijde van de Kruistochten. Het doel van de duizenden deelnemers aan deze tochten was de verdediging van het graf van Jezus Christus in Palestina tegen de aanvallen van de Mohammedanen. Om hen te beschermen op hun lange reis werden diverse ridderorden opgericht. Daaronder de bekende Maltezer en Tempeliers Orde, maar ook de in Pruisen ontstane Teu-

toonse of Duitse Orde. De leden van deze orde vestigden zich in Jaffa, Galilea en rond Jeruzalem. Daar bouwden ze een welvarend bestaan op met het creëren van scholen, wegen, financiële instellingen en de teelt van sinaasappels.

De Duitse keizer Wilhelm II mocht de Teutoonse Orde, die in de jaren voor de Eerste Wereldoorlog ongeveer duizend leden telde, dan wel zijn steun

hebben toegezegd, vanaf 1922 viel Palestina onder Brits protectoraat. In de jaren '30, na de machts-overname in Duitsland, versterkte Hitler zijn greep op de Orde met het uitzenden van pro-nazistische onderwijzers. In 1939 was 17% van de leden lid van de NSDAP. Toen kort daarop de oorlog uitbrak werden alle mannelijke Ordeleden in de leeftijd van 16 tot 45 jaar door de Engelse autoriteiten gearresteerd en overgebracht naar krijgsgevangenenkampen in Australië.

De Britten wilde in hun protectoraat Palestina geen nieuwe Joodse immigranten

Uitruil

Eind 1940 polste de Duitse geheime dienst via het Zwitserse Rode Kruis bij de geallieerden of zij bereid waren Joden uit de concentratiekampen te ruilen voor geïnterneerde Duitsers in het buitenland. Hoewel daar aanvankelijk niet op werd gereageerd, kwamen na verloop van tijd deze uitwisselingen – op het grondgebied van neutrale staten – inderdaad tot stand. Daarbij ging het om Joden met een Engelse of Amerikaanse achtergrond.

Om het soldatentekort aan te vullen stelde Hitler begin 1944 een nieuwe uitruil voor van 440 Joden voor eenzelfde aantal Teutoonse Ordeleden. Het voorstel werd vanuit Londen onmiddellijk afgewezen. De Britten wilde in hun protectoraat Palestina geen nieuwe Joodse immigranten. De ruil was alleen mogelijk als de Duitsers een groep Palestijnen konden leveren. Op last van Hitler werd heel bezet Europa afgezocht, maar Palestijnen waren niet te vinden. De geheime correspondentie werd bovendien gefrustreerd door de antisemitische voorzitter van de Engelse Rode Kruiscommissie. Uiteindelijk werd er toch overeenstemming bereikt en bepaald dat beide partijen 222 mensen konden aanwijzen, want 440 Joden vond Londen te veel. De Duitse groep bestond grotendeels uit vrouwen en kinderen en in de groep die vanuit Bergen-Belsen vertrok bevonden zich naast vrouwen en kinderen alleen mannen die jonger dan 16 of ouder dan 45 waren.

Foto: Beeldbank WO2/NIOD

Spotprent De zoveelste herovering van Jeruzalem.

Trein- en bootreis naar Turkije

Onder deze uitverkorenen het Amsterdamse huisartsenechtpaar Izaak en Louise van Esso dat in 1943 vanuit Westerbork naar Bergen-Belsen was gedeporteerd. Nu namen de nazi's, uit angst voor besmettelijke ziekten en epidemieën, een relatief coulante houding aan ten opzichte van medici. Izaak en Louise werden in een apart *Aufenthaltslager* opgesloten, leden honger maar mochten wel hun eigen kleding behouden.

Op een dag in de zomer van 1944 kregen ze met 220 andere Joodse gevangenen de opdracht zich klaar te maken voor een lange mars. Vanwege de geruchten over dodentransporten richting Polen meenden zij dat hun laatste uur geslagen had. Met wat extra kleding in een koffer ging deze groep, waaronder een groot aantal Nederlanders, onder zware SS-bewaking te voet op weg naar Celle, een nabijgelegen provinciestad. Daar werd het uitgeputte gezelschap tot hun verbazing naar het station gebracht waar een passagierstrein klaar stond voor vertrek. Allen kregen een zak met brood en worst en de locomotief zette zich in beweging. Na

een reis van twaalf uur arriveerde de groep in Wenen. Op de binnenplaats van het gebouw waar ze werden opgesloten waren ze er getuige van hoe een groep Hongaarse Joden samengedreven werd voor transport naar Auschwitz.

Na een angstige nacht werden de 222 opnieuw op de trein gezet om tussen bombardementen door via Boedapest en Sofia en een bootreis over de Zwarte Zee en de Bosporus in Turkije aan te komen. Daar arriveerde enkele dagen later een schip met de uitruil-Duitsers waarna de SS'ers de Joden overdroegen aan de Turken. Dezen ont-haalden hen op soep en rijst waar ze uitgehonger-d op aanvielen met gevolg dat de meesten doodziek werden. Twee dagen later werd de reis vervolgd en via Ankara, Aleppo en Damascus bereikte het gezelschap Palestina, waar men op 10 juli 1944 verwelkomd werd door de Joodse gemeenschap in Haifa. Er resteerden nog enkele dagen quarantaine, maar de uitruil was voltooid.

Waarom wij?

Izaak en Louise besloten in de meidagen van 1945 voorlopig nog in Palestina te blijven. Geruchten over de slechte ontvangst van Holocaustoverlevenden in Nederland droegen daar aan bij. Maar toen Izaak hoorde dan zijn dochter Ima en zijn zoon Benjamin de oorlog hadden overleefd – dit in tegenstelling tot zijn zoon Philip – begon hij zich voor te bereiden op terugkeer.

In Amsterdam wachtte hem nog een onaangename verrassing. Aan de vooravond van het Duitse verbod voor Joodse artsen om niet-Joodse patiënten te behandelen, had Izaak zijn praktijk overgedragen aan een niet-Joodse collega. Afgesproken was, in aanwezigheid van twee andere artsen, dat de praktijk na de oorlog weer aan Izaak terug zou vallen. Een afspraak waar de betreffende arts en de getuigen zich nu ineens niets van bleken te herinneren. Pas na tussenkomst van een advocaat en vier jaar strijd kon de kwestie worden opgelost.

Izaak van Esso bleef maatschappelijk betrokken. Voor de oorlog was hij onder meer voorzitter van de Joodse Blindenzorg en de sportkoepel Maccabi. Na de oorlog vervulde hij functies bij het Genootschap voor de Joodse Wetenschap en het Joods Maatschappelijk Werk. Maar wat bleef, evenals bij vele andere Joodse overlevenden, was de knellende vraag 'waarom wij?' Van Esso zelf beseftte dat er 70.000 doden in Bergen-Belsen waren achtergebleven. Een vraag zonder antwoord.

Izaak van Esso

Foto Joodse Bibliotheek

30 exemplaar		1) Voort. met plaats (Lgt. en 1949) No. 377	2) Datum	66
Van Esso--		22 Juni 1899		4) beroep (vrij) arts (h)
Izaak--		gem. Haarlem		
		3) nat. Ned		
Benjamin--		gch. op 25 Jun 52 via Blokzijl		
Koron, Grietje--				
van Son, Louise		11-12) Geboren op 3 Jun 93 in Deventer	13) Huwelijk gesloten op 16 Aug 16 in Deventer	14-15-16) Huwelijk ontbonden op door op door op door
17) oph. verblijfs	18) Gemeente en adres	19)	20)	21)
29Dec15	ASD Nassaukade 502hs			
7Oct21	2e O'Huijgensstr 81hs			
13Mei41	Minervalaan 43 hs			
21Oct41	BB 526980			
30Dec42	WESTERBORK			
26Jan44	BUITENLAND			
	PALESTINA			
20Jun46	ASD deLairessestr 5hs			
17Sep46	Stadhouderskade 92 hs			
20Mei47	2e Const Huijgensstr 81 hs			
		Overleden te AMSTERDAM op 17mei66, Akte No. 5-934 Naam geneeskundige/lijkscheunver- J S Meyer		

Foto Stadsarchief Amsterdam

De persoonskaart van Izaak van Esso.